

Zemzem YÜCETÜRK

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Artvin, Türkiye

Department of History, Artvin
Çoruh University, Faculty of Science
and Letters, Artvin, Turkey

Livane ile İlgili Askerî Talep ve Davalar

Military Demands and Lawsuits Regarding Livane

Öz

19. yüzyılın başlarında sancak konumunda olup daha sonra kaza haline getirilen Livane bulunduğu yerin çevresi olan bölgelerin muhafazası için önemli bir bölgedir. Ayrıca bu yüzyılda meydana gelen 1820-1923 Osmanlı-İran savaşı, 1828-1829 ve 1853-1856 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşları sırasında da doğu bölgelerinin muhafazası için asker ve mühimmat talep edilen önemli bir yer olmuştur. Savaşlar sırasında Livane önemli bir direniş bölgesi olduğu gibi Livane idarecileri de maiyetlerindeki askerlerle birlikte savaşa katılmaları için görevlendirilmişlerdir. Bu yüzyılda Livane'de eşkıyalık olaylarına rastlanıldığı için bu durum asayışı sağlamak üzere bölgeye askerî harekâtların düzenlenmesine sebebiyet vermiştir. Eşkıyalık olayları dışında Livane kazasında ve kazanın bazı nahiyelerinde cinayet işleme ve halkın vergi vermek istememesi gibi uygunsuzluklar nedeniyle de bölgeye asker sevk edilmiştir. Bu sebeplerle gerek kaza halkı, gerekse de Livane ile Livane'nin bağlı olduğu bölgelerdeki yerel idareciler tarafından şikâyet içerikli yazı ve arzuhallerin İstanbul'a gönderilmesi üzerine yapılan tahkikatlar sonucu bölgedeki karışıklarda kaza idarecileri ile meclis azalarının ve ayanların rolü olduğu anlaşılmıştır. Askerî talepler ise bu kesimin maaşları ve askerî kuvvetlere ait silah ve elbise ambarı ile zabıta kuvvetlerinin ikametleri için yer yapımı konusunda olmuştur. Devlet bölgede asayişin sağlanması ve taleplerin yerine getirilmesi için gerekli yerlere emirler göndermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sancak, Kaza, Livane, Asker, Talep, Dava

ABSTRACT

Livane, which was a starboard at the beginning of the 19th century and later turned into a district, is an important region for the protection of the surrounding areas. In addition, during the Ottoman-Iranian war of 1820-1923 that took place in this century, and the Ottoman-Russian wars of 1828-1829 and 1853-1856, it became an important place where soldiers and ammunition were demanded for the protection of the eastern regions. During the wars, Livane was an important resistance zone, and the administrators of Livane were assigned to participate in the war with the soldiers in their entourage. Since banditry events were encountered in Livane in this century, this situation led to the organization of military operations in the region to ensure public order. Apart from the banditry incidents, soldiers were sent to the region due to impropriety such as committing murder in the Livane district and some sub-districts of the district and the people's unwillingness to pay taxes. For these reasons, it has been understood that the district administrators, the members of the parliament and the notables played a role in the confusion in the region as a result of the investigations made after the letters and petitions containing complaints were sent to Istanbul by both the people of the district and the local administrators in Livane and the regions to which Livane is affiliated. Military demands, on the other hand, were about the salaries of this group and the construction of a warehouse for weapons and clothes belonging to the military forces and a place for the residence of the municipal police forces. The state has sent orders to the necessary places to ensure security in the region and to fulfill the demands.

Keywords: Sancak, Kaza, Livane, Soldier, Request, Case

Giriş

Tarihi kaynaklarda Tao-Klarceti adı verilen, Artvin ve çevresinin de dâhil olduğu bölge birçok medeniyetin hâkimiyetine girmiş ve dönem dönem istila edilmiştir (Subaşı, 2019: 82; Subaşı, 2012: 17). Osmanlı Devleti döneminde bu topraklarda Livane sancağı kurulmuş, 1579'da Çıldır eyaleti kurulduktan sonra bu eyalete bağlanmıştır. Sancağın merkezi ise Artvin şehri olmuştur (Tuncel, 1991: 420). Söz konusu sancak XVIII. yüzyılda idarî birim olarak tekrar kaza haline getirilmiştir (Temel, 2019: 126). 1828'deki ilk Rus işgalinden sonra 1929'da imzalanan Edirne Antlaşması ile tekrar Türk idaresine alındı (Taşkın & Kaya, 2019: 168). 1828'den 1878 Rus yönetimine kadar Livane-i Süfla adı da verilen Vartan kısmı Trabzon eyaletine bağlı Lazistan sancağının kazasıdır (Sezen, 2017: 514).¹ Osmanlı Devleti'nde vilayet teşkili sırasında Livane-i Süflâ kazası Erzurum'a bağlanmıştır (BOA, MVL, 1052/ 49, 28 Kasım 1866). Livane ve Maçahel kazalarının Çıldır sancağından ayrılarak tekrar Lazistan sancağına bağlanması ise Meclis-i Vala'nın 14 Temmuz 1867 tarihli kararından sonra gerçekleşmiştir (BOA, MVL, 538/35, 12 Haziran 1867). 1828'den 1878'deki Rus yönetimine kadar Livane-i Ulya adı verilen ve Maçahel'i de içine alan kısım Erzurum eyaletine bağlı Çıldır sancağının kazasıydı (Sezen, 2017: 514).²

3 Mart 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Brest-Litovsk Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı Devleti'ne bağlandı (Kutlu & Taşkın, 2021: s. 34; Memmedli

Geliş Tarihi/Received: 10.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 05.12.2022

Yayın Tarihi/Publication Date:
25.01.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Zemzem YÜCETÜRK
E-posta: zemzem_yuceturk@artvin.edu.tr

Atrf: Yüçetürk, Z. (2023) Livane ile İlgili
Askerî Talep ve Davalar. *Turcology Research*, 76, 72-80.

Cite this article: Yüçetürk, Z. (2023) Military Demands and Lawsuits Regarding Livane. *Turcology Research*, 76, 72-80.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1 Osmanlı Devleti'nde 1850 yılında Batum sancağına Çürüksu ve civarında bulunan bazı yerlerin de ilhakiyla Lazistan adıyla yeni bir sancak kurulmuştur (Baykara, 1988: 125-126). Bu nedenle XIX. yüzyılda Batum sancağına Lazistan sancağı da denilmektedir (Dayı, 1997: 2).
2 19. yüzyılda Artvin'in idarî yapısı için bk. (Yüçetürk, 2019: 261-294).

& Akgüller, 2020: 2725-2726). Ancak Artvin Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı topraklarından ayrılacaktır (Atalay, 2021: 17). İngilizler bölgeyi 17 Aralık 1918'de işgal etmiştir (Taşkın, 2020: 5). Onların çekilmesinden sonra ise Nisan 1920'de bu topraklara Gürcüler hakim olmuştur (Çiçek, 2013: 134; Kılıç & Taşkın, 2021: 258). Gürcü hâkimiyeti 1921 başlarına kadar sürmüş olup Artvin ve çevresi 1921 yılında tekrar Türk hâkimiyetine geçmiştir. Bundan sonra dört buçuk ay süreyle Artvin ve Şavşat kazaları Ardahan sancağına bağlı kalmıştır. Ayrıca Hopa kazası Rize sancağına, Yusufeli (Kiskim) kazası ise Erzurum sancağına bağlanmıştır (Gök, 2008: 91). Artvin 7 Temmuz 1921 tarihinde liva haline getirilirken, vilayet haline gelmesi ise Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na göre livalar kaldırıldıktan sonra gerçekleşmiştir (Zeki, 1999: 150). Bundan sonra Ardahan'dan alınan Şavşat kazası Artvin'e bağlanmıştır (Gök, 2008: 91). Borçka ve Ardanuç da Artvin'e bağlanan diğer yerlerdir (Kasap, 2018: 30).³ Söz konusu çalışmada 19. yüzyılın başından Sultan Abdülmecit Dönemi'nin sonuna kadar Livane ile ilgili askerî talep ve davalar ele alınmıştır.

Livane Çevresinin Muhafazasına ve 19. Yüzyılda Meydana Gelen Savaşlara Dair Talepler

Livane çalışılan dönemde Batum ve çevresi için ve Kars, Ardahan, Erzurum gibi doğu bölgelerin güvendiği açısından önemli bir bölge olmuştur. Bu bölgelere zaman zaman Livane beyleri maiyetlerindeki orduyla görevlendirilmişlerdir. 25 Ocak 1811 tarihli belgeye göre Trabzon valiliğinden Şerif Paşa azlolunduğu için yerine Alâiye sancağı mutasarrıfı Çarhacı Ali Paşa Trabzon valisi olarak atanacağından bu kişinin görev yerine gelmesine kadar Artvin sancağı beyi Süleyman Bey maiyetindeki askerle Batum limanı ve havalisinin muhafazasına görevlendirilmiştir. Gönye sancağı ağalarından iktidarlı olanlarının da Süleyman Bey'in maiyetine tayin olunması emredilmiştir (BOA, HAT, 475/23297, 25 Ocak 1811). Livane sadece çevre yerlerin güvenliğinin sağlanmasında önemli bir yer olmayıp çevre yerlerdeki idarecilerin kaybolan mallarının tahsiline de Livane beylerinin görevlendirildiği görülmektedir. 14 Kasım 1826 tarihli Esseyit İsmail imzalı tahriratta daha önce Livane Bey'i Ali Bey'in Ahışa'ya gelerek Kiskim Bey'i Şerif Bey'in kaybolan mallarının tahsil edilmesi işinin yerine getirilmesi istendiği, ancak Ali Bey'in bu ana kadar gelmekte tereddüt ettiği belirtilerek gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, C. DH, 204/10198, 14 Kasım 1826). Ancak Livane beyi Ali Bey'in bu görevi yerine getirmediği de anlaşılmaktadır. Livane beylerinin çevre yerlerdeki idarecilerin kaybolan mallarının tahsilinde görevlendirildiği görülmektedir. 14 Kasım 1826 tarihli Esseyit İsmail imzalı tahriratta daha önce Livane Bey'i Ali Bey'in Ahışa'ya gelerek Kiskim Bey'i Şerif Bey'in kaybolan mallarının tahsil edilmesi işinin yerine getirilmesi istendiği, ancak Ali Bey'in bu ana kadar gelmekte tereddüt ettiği belirtilerek gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, C. DH, 204/10198, 14 Kasım 1826). Ancak Livane Beyi Ali Bey'in bu görevi yerine getirmediği de anlaşılmaktadır.

Livane 19. yüzyılda meydana gelen savaşlarda da asker ve mühimmat talep edilen önemli bir bölge olmuştur. Osmanlı Devleti ile İran arasında 1820-1823 yılları arasında savaş meydana gelmiştir. Bu sırada devlet Yunan İsyanı'yla da meşguldü. İran bu isyanı bir fırsat olarak görmüştür. Yıllardır çekiştiği bu devleti tam olarak yenilgiye uğratmak için harekete geçmiştir. Savaşın bir bölümü doğu cephesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu cepheye şark seraskeri olarak Mehmet Emin Rauf (ö. 1860) ile Maraş ve Rakka Valisi Mehmet Celalettin paşalar görev alacaklardı. Bu kişiler İran'ın Yunan İsyanı'ndan faydalanacağını ve bu işin arkasında da Rusya'nın olduğunu tahmin etmişlerdir. Rusya'nın, diplomatları vasıtasıyla İran'ı Osmanlı aleyhine kıskırtması bu düşüncüyü haklı çıkarmıştır (Azap, 2020: 82). 19 Mayıs 1822 tarihli Çıldır Valisi Ahmet Paşa'nın Şark Canibi Seraskeri Rauf Paşa'ya gönderdiği kaimesine göre Acemlerin Kars ve etrafındaki hasar ve saldırıları nedeniyle Livane Beyi Süleyman Bey'den ulufeli bin beş yüz neferle başbuğ tayin edilerek maiyyetinde Erzurum'a sevk edilmesi talep edilmiş, Acara ve Livane Beylerine savaş ve kuşatma için hazırlıklı olmaları ve talep edilen topçu ordusu, mühimmat, cephane ve yiyeceğin gönderilmesi konusunda emir gönderilmiştir (BOA, HAT, 820/37367, 19 Mayıs 1822). 16 Eylül 1822 tarihli Livane beyi Süleyman Bey Şark Canibi Seraskeri Rauf Paşa'ya gönderdiği arzuhalinde Rusyalının dahi hudut başlarında cemiyetleri olduğunu, Çıldır Valisi Ahmet Paşa'nın emriyle beş yüzden fazla askerle beraber Ardahan kalesine gittiğini ve tetikte olmaları emir olduğundan Acemlerin Kars eyaletine olan suikastleri nedeniyle kendisine başbuğ tayini ile bin beş yüzden fazla güzide asker gönderilmesi emrini burada aldığını ve durumu Ahmet Paşa'ya bildirdiğini belirtmiştir (BOA, HAT, 820/37367, 16 Eylül 1822). 24 Ocak 1823 tarihli belgeye göre de Acemler Kars'ın kaza ve köylerine hücum etmiş olup Çıldır, Ahılkelek, Ardahan, Göle, Penek, Oltu ve Mamirvan kazalarının her biri bir serhat olduğundan buraların muhafazası için Livane Beyi Süleyman Bey ile Dergah-ı Ali Kapıcıbaşlarından Acara Mütesellimi Ahmet Bey ve Ardahan Beyi'ne muavenet göstermeleri için serasker tarafından emir gönderilmesi istenmiştir (BOA, HAT, 818/37318, 24 Ocak 1823). Belgelerden de anlaşıldığı üzere savaş sırasında Livane asker ve mühimmat talep edilen en önemli bir yer olmuştur. 13 Mart 1823 tarihli belgeye göre Livane Beyi Süleyman Bey'in İran seferine bin beş yüz nefer ulufeli askerinin başında başbuğ olarak katılması istenmiştir (BOA, C.AS, 340/14086, 4-13 Mart 1823). 14 Mayıs 1823 tarihli belgeye göre de Acara Mütesellimi Kapıcıbaşı Ahmet Bey'in bin nefer ile Livane Beyi Süleyman Bey'in de bin beş yüz nefer ile şark ordusuna memur edildikleri Çıldır Valisi Ahmet Paşa tarafından bildirilmiştir (BOA, C.AS, 1214/54444, 14 Mayıs 1823). İki ülke arasında savaşı bitiren barış antlaşması, 28 Temmuz 1823 yılında imzalanmıştır. Savaş sırasında ortaya çıkan salgın hastalık, İran ordusunun geri çekilmesinde ve gücünün kırılmasında önemli rol oynamıştır (Azap, 2020: 91). Belgelerden de anlaşıldığına göre Livane'nin de bu mücadelede önemli rolü olmuştur.

Livane 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle de direniş gösteren önemli bir bölge olmuştur. Rus kuvvetleri 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşının başlamasını müteakip hızla hareket ederek, Kars'ı, ardından da Ahıska'yı ele geçirmişlerdir (Özcan, 2011: 197). 18 Aralık 1828 tarihli belgeye göre Ahıska'nın istila edilmesinden sonra buraya bağlı yerlerden Livane, Ardanuç ve Tavusker gibi yerler Ruslara karşı direnmeye karar vermişlerdir (BOA, HAT, 1014/42484, 18 Aralık 1828). 17 Eylül 1828 tarihli belgeye göre de Ahıska Kalesi'nin Rusların eline geçtiği belirtilmiştir. Livane beyi tarafından da Trabzon Valisi El Hac Hasan Bey'e gönderilen arzıda buraya bağlı Livane, Ardanuç ve Tavusker ve birkaç sancak ahalisinin Rusların biat teklifini reddettiği ve direniş için cephane ve aylıklı askere verilmek üzere para talep ettiklerini bildiren arıza gönderilmiştir (BOA, HAT, 1015/42493, 17 Eylül 1828). Belgeden de anlaşıldığı üzere Livane ve çevresindeki yerler topraklarını terk etmemek için düşmana karşı direnişe karar verdikleri gibi Livane beyi tarafından cephane ve para talep edilmiştir. Bu savaş sırasında da Livane asker tertip edilen önemli bir yer olmuştur. 17 Kasım 1828 tarihli belgeye göre Acaralar ve Maçahel kazalarından üç bin, yine Livane, Ardanuç ve Şavşat kazalarından da üç bin asker tertip edilmiştir (BOA, HAT, 1082/44110, 17 Kasım 1828). 1853-1856

3 Artvin vilayetinin 1920-2013 yılları arasındaki idari taksimatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Şaşmaz, 2014).

yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşından önce ise Livane bölgesi yine asker talep edilen bir bölge olmuştur. 1853-1856 tarihlerinde Kırım Harbi de denilen Osmanlı-Rus savaşı meydana gelmiştir (Uluerler, 2018: 329). 25 Temmuz 1853 tarihli belgeye göre Lazistan sancağı ve kazalarından on bin muvazzaf asker tertibi istenmişse de bunun mümkün olamayacağı belirtilip bunun dört bin kadarının Trabzon sancağına bağlı kazalar olan Rize, Of ve Sürmene kazalarından, geri kalanın da Lazistan ve kazalarından tertip edilebileceği bildirilmiştir. Belgedeki bilgiye göre Livane kazası bu dönem Lazistan sancağına bağlı kaza olduğuna göre bu asker Livane'den de tertip edilecektir (ATASE, 3/8/20, 25 Temmuz 1853).

Eşkıyalık Olaylarına Dair Askerî Talep ve Davalar

1832, 1833, 1840 ve 1849 tarihli belgelere göre Livane'de eşkıyalık olaylarına rastlanılmıştır. Livane Beyi Ali Bey'in kardeşiyle de Livane'nin zaptı konusunda dava yaşanmıştır. 28 Ekim 1832 tarihli Erzurum valisi tarafından İstanbul'a gönderilen tahrirata göre Çıldır Beylerbeyi Ahmet Paşa'nın kardeşi Kör Hüseyin, Oltu Mirliyası Paşazade'yi idam etmesi üzerine, Livaneli Ali Bey'in kardeşi Recep Bey adlı kişi adı geçen kişinin idamından kuşkulananak beraberindeki eşkiya ile Livane'yi zabt etmiştir. Erzurum valisi tahriratında Çıldır beylerbeyine gerekli yardımı yaptığını bildirerek gelişmelerden haber vereceğini belirtmiştir (BOA, HAT, 350/19813, 28 Ekim 1832). 11 Kasım 1832 tarihli belgeye göre de Livane taraflarında zuhur eden fesadın def edilmesi için Kars Muhafızı ve Çıldır Mutasarrıfı Ahmed Paşa memur edilmiştir. Bu havali söz konusu kişi tarafından eşkiyadan temizlenmiştir (BOA, HAT, 459/22595, 11 Kasım 1832). Buna rağmen 1833 yılında Livane'de tekrar eşkıyalık olayları görülmüştür. 30 Ocak 1833 tarihli belgeye göre Livane'de eşkıyalık olaylarına rastlanıldığı belirtilerek Livane ve çevresinin eşkiyalardan temizlendiği ifade edilmiştir (BOA, HAT, 693/33443, 30 Ocak 1833). Ancak 1840 yılında da bu türden olaylara rastlandığı döneme ait belgelerde görülmektedir. 4 Mart 1840 tarihli Çıldır valisi ve seraskeri Süleyman Paşa İstanbul'a gönderdiği tahriratında Trabzon'a bağlı Rize'de sakin Hacı Şahin oğlu Mustafa Paşa'nın kardeşi Veli Mehmet adlı eşkiyanın adı geçen eyalete bağlı Livane kazası hududunda İbrahim Han evkafı köylerine hücum edip halkın mallarını gasp ettiğini belirterek şakinin cezalandırılması ve halkın mallarının teslim ettirilmesi için Trabzon mutasarrıfına emir gönderilmesini istemiştir (BOA, C. DH, 328/16383, 4 Mart 1840). 1849 yılının sonuna gelindiğinde söz konusu kazada cinayet olayları ve kazada bulunan Heba ve Klaskür nahiyelerindeki asayişsizlik nedeniyle de eşkıyalık olayları yaşanmış olup, bölgeye asker sevk edilmiştir. 22 Kasım 1849 tarihli Anadolu Ordu-yı Hümayunu müşiri tarafından İstanbul'a gönderilen belgede Erzurum valisi Hamdi Paşa'nın, Çıldır sancağı kaymakamının, Livane kazası meclisinin ve Çürüksu tarafında nizamiye askeri binbaşısı Osman Ağa'nın tahriratlarında ifade ettikleri üzere adı geçen kazaya bağlı Deviskal köyünden Veli oğlu Molla Mehmet adlı kişinin erkek kardeşi, Mustafa adlı kişinin katili olduğundan, Molla Mehmet kardeşini korumak için bir takım kişilerle Artvin kazasını basmak için İrsa köyüne gelmişlerdir. Adı geçen kaza müdürü Hüseyin Ağa Heba ve Klaskür nahiyelerinin vergilerinin tahsiliyle bura halkının uygunsuzlukların engellenmesi için Binbaşı Osman Ağa'nın yanına giderek Asakir-i Şahane taburuyla Heba iskelesine vardıklarında adı geçen eşkiyalar kaçıp Molla Mehmet'in bulunduğu yere gitmişlerdir. Molla Mehmet bunların elebaşı olmuş ve bu kişilerin silahlı saldırıda bulunacakları anlaşıldığından gerekli tedbirler alınmış, Asakir-i Şahane Batum'da asayiş sağlanmıştır. Maçahel kazasında bulunan katilin yakalanması için iki bölük nizamiye askeri gönderilmesini Batum kaymakamı Galip Efendi ifade etmişse de adı geçen katilin birkaç zabtiye gönderilmesiyle yakalanacağı düşünüldüğünden ancak yakalanamayacak olursa o zaman bölüklerin sevkini uygun olacağı cevabı verilmiştir (BOA, MVL, 230/44, 22 Kasım 1849).

Livane'deki Uygunsuzluklar Nedeniyle Talep ve Davalar

Çalışılan dönemde Livane kazasının bazı nahiyelerinde meydana gelen uygunsuzluklar 1849-1850 tarihleri arasında bu bölgeye asker sevkini ile müdahaleyi gerektirmiştir. 5 Aralık 1849 tarihli Çıldır Kaymakamı Ahmet Bican Paşa'nın yazısına göre Çıldır sancağına bağlı Livane kazasında bulunan Heba ve Klaskür nahiyeleri halkı vergilerini ödemeyip, içlerinden bazıları katli olaylarına girip, halkın ırz ve namuslarına göz dikmiştir. Bundan birkaç gün önce Heba ahalisinden Veli oğlu Mehmet Efendi adlı molların erkek kardeşi daha önce diğer Mehmet adlı kişinin oğlunu katletmiştir. Molla Mehmet Efendi katil kardeşini himaye etmek için bazı kişileri toplamıştır. Livane kazası müdürüyle beraber Nizamiye askeri binbaşısı Osman Ağa Trabzon sancağındaki iskelede taburdan iki bölük askerle asayiş sağlamak için bu kişilerin yanına gitmiştir. Ancak söz konusu kişiler Beşavul köyünde molların yanına gitmişlerdir. Asayişin sağlanması için müdür ve binbaşı ile kaza meclisi çaba harcamıştır. Durum Anadolu Ordu-yı Hümayunu müşiri ve Erzurum eyaleti valisine de bildirilmiştir. Molların teskin edildiği Erzurum eyaleti valisi tarafından bildirilmiş, ancak birkaç gün sonra halk arasında tekrar uygunsuz olaylar yaşanmış olup halk evlerine bile gidememiş ve fesatçılar liva çevresinden Mirhev kazasına gitmişlerdir. Adı geçen kaza müdürü de bu halkı tutuklamış ve içlerinden birkaç kişiyi kaymakama göndermiş ise de içlerinden Veli oğlu Molla Mehmet Erzurum'da tutuklanmıştır. Ayrıca kaza halkının vergisini ödeyebilmesi için yirmi altı bin kuruş indirim yapılmıştır. Kaza halkı da bu indirimden duydukları memnuniyeti bildirmişlerdir (BOA, MVL, 231/2, 5 Aralık 1849). Görüldüğü üzere Heba ve Klaskür nahiyelerinde cinayet olayları yaşanmakta olup suç işleyenlerin yakalanarak asayişin sağlanması ve halkın vergilerini ödemeleri konusunda Nizamiye askeri binbaşısı Osman Ağa, Erzurum valisi ve kaza meclisi ile birlikte hareket etmiştir. Böylece fesat çıkarıcıların tutuklanması sağlandığı gibi vergiler konusunda indirimde gidilmesi de halkın memnuniyetini sağlamıştır.

8 Nisan 1850 tarihli Çıldır Kaymakamı Ahmet Bican Paşa da yazısında Çıldır sancağına bağlı Livane kazasının bilinen nahiyelerinde bir müddetten beri vuku bulmuş olan fesat ve uygunsuzluğa sebep olan kişilerin ele geçirilmesiyle uygunsuzluk giderildiği için memnuniyetini bildirmiş, Livane kazası müdürlüğüne Erzurum meclis azasından Müftü Paşazade Emin Bey veya Ziraat Müdürü Mustafa Ağa veya başka birinin tayini bundan bir buçuk ay önce adı geçen eyalet valisi tarafından istendiğini ancak henüz bir tayin olmadığını belirterek, bu kişilerden birinin veya başka bir kişinin atanmasını talep etmiştir (BOA, A.MKT.UM, 36/13, 8 Nisan 1850). 10 Nisan 1850 tarihli belgeye göre Çıldır kaymakamlığı dâhilinde bulunan Livane kazasında vergiden dolayı uygunsuzluk çıkması üzerine Kaymakam Bican Paşa'nın oraya gitmesiyle durum düzeltilerek kazanın vergisinin ödenmesine başlandığı ifade edilmiştir. Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılarından ve Erzurum meclis azasından Müftü paşazade Emin Bey ile Ziraat Müdürü Mustafa Faik Ağa'nın kaza müdürlüğüne ehliyetli oldukları anlaşıldığından bu kişilerden hangisi uygunsa bin beş yüz kuruş maaşla Livane kazasına müdür tayin edilerek durumun bildirilmesi Erzurum valisinden ve defterdarı tarafından istenmiştir (BOA, A.AMD, 22/33, 10 Nisan 1850; BOA, İ.MVL, 187/5660, 12 Nisan 1850; BOA, İ.MVL, 199/6260, 22 Aralık 1850). Kazanın nahiyelerindeki söz konusu uygunsuzlukların Erzurum'dan bölgeye gönderilen askeri kuvvetlerle engellendiği de döneme ait belgelerden anlaşılmaktadır. 18 Nisan 1850 tarihli Erzurum Valisi Mehmet Hamdi'nin tahriratına göre Livane kazasındaki uygunsuzluk Çıldır Livası Kaymaka-

mı Ahmet Bican Paşa, Batum kaymakamı ve diğer gerekli idarecilerle görüşülüp değerlendirildikten sonra asayişin sağlanması için söz konusu tarihte Erzurum'dan dört bölük asker hareket ettirilmiştir (BOA, MVL, 232/61, 18 Nisan 1850). Bölgede asayişin sağlanması için Çıldır kaymakamı tarafında İstanbul'a yazı gönderilerek asker talep ettiği de anlaşılmaktadır. 24 Nisan 1850 tarihinde Çıldır Kaymakamı Ahmet Bican İstanbul'a gönderdiği yazısında Çıldır sancağına bağlı Livane kazasında Heba ve Klaskür, Sırya ve Murgul nahiyeleri ahalisinden bir takım kişilerin karışıklık çıkardığını, Anadolu Ordu-yı Hümayun Müşiri ve Erzurum valisine de durumun bildirildiğini belirterek, söz konusu karışıklıkların önlenmesi için asker talep etmiştir (BOA, A.MKT.UM, 13/50, 24 Nisan 1850; BOA, MVL, 232/52, 5 Nisan 1850). İstanbul'dan da bölgede asayişin temin etmek için Çıldır kaymakamının da görevlendirildiği anlaşılmaktadır. 20 Mayıs 1850 tarihli İstanbul'dan Çıldır kaymakamına gönderilen yazıda Livane kazasında meydana gelen uygunsuzluğun defî için oraya gitmesi gerekeceğine dair yazı gönderilmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 21/31, 20 Mayıs 1850). Belgeler kazadaki uygunsuzlukların devam ettiğini de göstermektedir. Söz konusu nahiyelerde cinayet işleyenlerin de Livane kazası müdürü ile Çıldır idarecileri tarafından yakalandığı da görülmektedir. Bu kişiler yakalandıktan sonra Erzurum'a götürülmüşlerdir. 8 Haziran 1850 Erzurum Valisi Mehmet Hamdi Efendi'nin tahriratına göre Çıldır sancağına bağlı Livane kazasında Heba, Klaskür ve Murgul nahiyeleri ahalisinden fesat çıkaranlar ele geçirilip Erzurum'a gönderilerek meclisçe soruşturulmuştur. İşlerinde katil olan ve isimleri de bilinen otuz kişi bulunmaktadır. Bu kişiler adı geçen liva Kaymakamı Bican Paşa ve o tarafta bulunan Anadolu Ordu-yı Hümayunu Meclis Mirlivasi Mustafa Paşa ve geçen kaza Müdürü Hasan Ağa ile maiyyetlerindeki asker ile Erzurum'a getirilmiştir. Tahriratta bu uygunsuzluğa adı geçen yerlerdeki ayanların da müdahil olduğu anlaşıldığından gerekli soruşturmanın yapıp İstanbul'a da bilgi verileceğini belirtilmiştir (BOA, A.MKT.UM, 17/68, 8 Haziran 1850). Belgeden de anlaşıldığına göre bölgedeki karışıklıklara ayanlar da sebep olmuşlardır. 19 Haziran 1850 tarihli Erzurum valisi ve Çıldır kaymakamına gönderilen yazıda Çıldır sancağına bağlı Livane kazasında bazı yerler ahalisinin ret hareketleri üzerine oraya nizamiye askeri ile Anadolu Ordu-yı Hümayun Meclisi Mirlivasi Mustafa Paşa tayin edilmiştir. Kâtip Ahmet Efendi'nin de yardımıyla fesatlık çıkaran reislerden yirmi bir kişi ile sair kişiler Artvin kasabasına getirilerek kaymakam konağında toplanmıştır. Bir bölük asker de söz konusu konağa gönderilmiştir. Reislerden iki-üç kişi henüz ele geçirilmediğinden bunların ele geçirilmesi için memur tayin edilmiştir. Bu kişilerin de yakalanarak soruşturulmalarının mahkemece yapılması için gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, A.MKT.UM, 19/40, 19 Haziran 1850). Ancak bu uygunsuzluklar tam olarak önlenemediğinden bölgeye Batum'dan da asker sevkine de devam edilmiştir. 13 Temmuz 1850 tarihli belgeye göre Livane kazasındaki uygunsuzluğun giderilmesi için buraya bir tabur asker sevki hakkındaki haber üzerine Batum'daki taburun nakline dair Anadolu Ordu-yı Hümayun Müşiri tarafına tahrirat gönderilmiştir (BOA, İ.DH, 214/12535, 13 Temmuz 1850; BOA, A.MKT.UM, 16/21, 25 Mayıs 1850; BOA, A.MKT.MHM, 21/54, 22 Mayıs 1850). 31 Temmuz 1850 Erzurum Valisi Mehmet Hamdi Efendi tahriratına göre de kazada katil olaylarının çoğalıp halkın can, mal ve ırzlarının muhafazasına güç yetiremeyecek durumda olduğu da belirtilmiştir. Adı geçen kaza meclisindeki azaların bazılarının bu tür olaylara taraftar olduğu belirtilerek, rüesa-yı fesattan ele geçirilenlerin Erzurum'a gönderilmesi adı geçen liva kaymakamı Bican Paşa ve Anadolu Ordu-yı Hümayunu Meclis Mirlivasi Mustafa Paşa'ya bildirilmiştir. Buradaki halkın vergi ve silah kullanım usulleri adı geçen mirliva ile görüşülüp, bu kişilerin mahkeme sonuçlarının da İstanbul'a bildirileceği belirtilmiştir (BOA, MVL, 233/31, 31 Temmuz 1850). Görüldüğü üzere buradaki asayişsizliklere Livane meclisi azalarının da sebep olduğu bildirilmiştir. 5 Kasım 1850 tarihli belgeye göre Çıldır Kaymakamı Bican Paşa'nın Livane kazasına geldiğinde nizamiye askeri için Liva Mustafa Paşa tarafından Batum kaymakamından talep edilen askerler Livane'ye gönderilmiştir (BOA, A.MKT.UM, 37/62, 5 Kasım 1850). 23 Kasım 1850 tarihli Erzurum Eyaleti Valisi Mehmet Hamdi Bey'in yazısına göre de Çıldır sancağına bağlı Livane kazasında Heba ve Klaskür ahalisi vergi bahanesiyle önceden beri katil ve çeşitli uygunsuzluklarda bulunduğu kazaya asker gönderilmiştir (BOA, MVL, 235/40, 23 Kasım 1850). Karışıklıklara sebep olan kişilere sürgün cezası verildiği görülmektedir. 29 Ocak 1851 tarihli şeyhülislam gönderilen yazıda Livane'de vuku bulmuş olan uygunsuzluktan dolayı Çinelî Müderris Ahmet Efendi'nin Samsun'a sürülmesi hakkında padişah emri bulunduğu belirtilerek gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 28/11, 29 Ocak 1851). Bölgedeki karışıklıklar 1852 yılına gelindiğinde de devam ettiği için askeri harekatlara devam edildiği görülmektedir. 29 Ekim 1852 tarihinde Lazistan mutasarrıfı Abdül-latif Bey'in İstanbul'a gönderdiği tahriratına göre Livane kazasına bağlı Heba, Klaskür ve Sinköt nahiyeleri ahalisinin eskiden beri terbiyesizlikleri nedeniyle adı geçen kaza naibi Muratlı Osman Tusi Efendi'ye yirmi nefer zabita ve birkaç maiyyet memuru verilerek bu kişiler adı geçen yerin ıslahıyla mirî malların dağıtımı ve katillerin yakalanmasına memur edilmiştir (BOA, MVL, 253/63, 23 Ekim 1852). Belgeden bölgede cinayet suçlarının işlenmesine devam edildiği de görülmektedir. Söz konusu kazada esir alım satımı konusunda da bir takım uygunsuzlukların yaşandığı da anlaşılmaktadır. 19 Ağustos 1851 tarihli Lazistan mutasarrıfının tahriratına göre Anadolu Ordu-yı Hümayununa bağlı bir tabur asker müzâzımlarından ve padişah emriyle Lazistan sancağında daimi surette ikamet etmekte olan Mehmet Ağa aslen Çıldır sancağı dâhilinde bulunan Livane kazasına bağlı Zorlu karyesi ahalisindedir. Söz konusu kişi askerlik mesleğinden çıkarıldıktan sonra yirmi otuz gün geçer geçmez ne suretle geldiği bilinmediği halde Lazistan sancağına dönerek bazı kaza ve köyler içinde satılması ve satın alınması yasak olan Gürcü esirlerini satın almaya kalkışmıştır. Batum'da görevlendirilen redif mirlivasi Hafız Paşa bu kişinin ele geçirilmesinin adı geçen tabur binbaşısı Osman Ağa'ya tembih edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Mehmet Ağa on iki esirin altısını Çıldır sancağına bağlı Livane kazasında Heba karyesinde bulunan Kör Polat adlı kişinin hanesine koyup, altısını da Erzurum'a göndermiştir. Durum Osman Ağa'ya ifade edildiği gibi Çıldır sancağının kaymakamı tarafından Livane kazası müdürüne yazılmış, müdür ise adı geçen hanede esir olmadığını ve o havaliden dahi öyle adam geçmediğini belirtmiştir. Ancak söz konusu esirler Mülazım Mehmet Ağa tarafından o havaliye gönderilmiş olup hatta işlerinde Müslümanların dahi olduğu söylenmiştir. Bu usulsüzlüklerin önünün alınması için Erzurum, Çıldır, Kars gibi yerler memuriyetine emir gönderilmesi istenmiştir (BOA, A.MKT.NZD, 43/22, 19 Ağustos 1851).

Askerler ve Zabita Kuvvetlerine Dair Talep ve Davalar

Askerlere dair talep ve davaların bir kısmı şerî kura usulüyle askere alımlara dairdir. Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Fermanı'na kadar ocak sisteminin dışına çıkılmaması, askerliğin bir vatan hizmeti olmasını engellemekteydi. Fermanla askerliğin önemi vurgulanarak kutsal bir vazife olduğu da ifade edilmiştir. 8 Eylül 1843'te Tensikât-ı Cedide-i Askeriyye kanunu ile askerlerin silahlata alınmasının adaletli şekilde yerine getirileceği belirtilmiştir. 1844 yılında terhis olan askerlerin yerine askerlik yaşına gelenler acelece tespit edildikten sonra kur'a çektilerle askere alınmışlardır. Kur'a Kanunnamesi ise 11 Ocak 1846'da yürürlüğe girmiştir. Buna göre Müslümanlardan askerlik yaşına gelenler her yıl yapılacak kur'a ile askere alınacaklardı. Askerlik süresi 5 yıl olarak belirlenmiş olup bu görevi yerine getirenlerin yerine 20-25 yaşlarında olanlardan kur'a çekimi yapılarak ihtiyaca göre yeni asker alınacaktı (Alpaslan & Gülenç, 2018: 24-25). Bu karar doğrultusunda Livane kazasında da asker alımı

için kura çekildiği görülmektedir. 14 Temmuz 1850 tarihli seraskere gönderilen yazıda Livane kazası kur'a-yı şer'iyyesinin 1849 senesi için yapıldığının Erzurum valisi tarafından gelen tahriratta ifade edildiği bildirilmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 22/94, 14 Temmuz 1850). Ancak bunun yanında şerî kurra sırasında kaza müdürü ile kaza azalarının rüşvetçilik yaptığı da anlaşılmaktadır. 3 Kasım 1857 tarihinde Lazistan meclisinin İstanbul'a gönderdiği tahriratına göre Livane kazasının eski müdürü Ali Bey ile meclis azası halk arasında fesatlık çıkarmış olup Dersaadet'te olan Müftü zade Ahmet ve Kiskin oğlu Ahmet Ağalar tutuklanmıştır. Bu nedenle müdür vekilliği Dede Bey'e verilmiş, Ali Bey'in vefatıyla azalar Dede Bey ile anlaşmışlardır. Ahali arasında fesatlık çıkaran Dede Bey ile Ziraat Müdürü Otavlı Mehmet Ağa, Nüfus Mukayyidi Said Efendi, azadan Kiskin oğlu Derviş Ağa ve Mirza oğlu Ahmet Ağa Batum'da tutuklanmışlardır. Bunların yerine ahalinin ittifakıyla hanedanın güvenilir kişilerin seçilmesi istenmiştir. Bu kişiler 1852-1853 senelerinde şerî kurra memurları Livane kazasına geldiğinde şerî kurrada rüşvetçilikte öne çıkan servet erbabı kişilerden beş altı çocuğu olanları asker alımı için kuraya dâhil etmeyip bir iki evladı olanları dâhil etmişlerdir. Kaza naibi Mehmet Sadık Efendi ile azadan Arif Ağa'nın da bunlarla birlikte oldukları anlaşılmıştır. Söz konusu tahriratta bu kişilerin gereken cezaya çarptırılması da istenmiştir (BOA, MVL. 317/105, 3 Kasım 1857). Bunun yanında kazada gönüllü olarak askere katılanlar da olmuştur. 6 Ocak 1859 tarihli belgeye göre Lazistan sancağına bağlı Acara-i Ulya kazasından 1857 senesi şerî kura ile alınan neferlerden başka on üç neferin ve Livane kazasından yüz seksen beş neferden başka kendi arzusuyla yirmi sekiz neferin Asakir-i Şahane'ye dâhil olduğuna dair Lazistan kaymakamı tarafından gönderilen tahrirat Dar-ı Şura-yı Askeri'ye gönderilmiştir (BOA, İ.DH, 422/ 27917, 6 Ocak 1859). Devletin gönüllü olarak askere katılanlardan da memnun olduğu görülmektedir. 25 Ocak 1859 tarihli seraskerlik makamına ve Maarfi-i Umumiye Vekaleti'ne gönderilen belgeye göre de gönüllü olarak askere katılanların isimleriyle adı geçen kaymakamın da bu konuda gösterdiği gayretlerin Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis gazetelerinde yayınlanmasına karar verilmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 151/69, 25 Ocak 1859; BOA, A.MKT.NZD, 276/10, 31 Ocak 1859). Yine 7 Şubat 1859 tarihli belgeye göre de Mustafa Akif Bey'in yazısına göre Lazistan sancağı dâhilinde Livane kazasından talep edilen asker şerî kura ile seçilmiş olup yirmi sekizi gönüllü olmak üzere yüz seksen beş neferin askerlik mesleğine alındığı Lazistan kaymakamı tarafından Trabzon eyaleti valisine, Trabzon valisi tarafından da İstanbul'a bildirilmiştir (BOA, MVL, 579/99, 7 Şubat 1859). Döneme ait bir belgede Livane'deki askerlerin maaşları için de bir talep bulunmaktadır. 24 Şubat 1857 tarihinde Maliye Nezaretine gönderilen belgeye göre Batum Ordu-yı Hümayunu için Livane kazasından tertip edilen muvazzaf askerinin işlemiş maaşından dolayı muhasebenin ödeme yapması için adı geçen askerinin binbaşısı tarafından dilekçe verildiği bildirilerek gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, A.MKT.NZD, 211/39, 24 Şubat 1857).

Askerî kuvvetler için yapılacak depo hakkında da gayrimüslimler ile yerel idareciler hakkında bir dava bulunmaktadır. Patrik Nikogos'un 7 Ocak 1858 tarihinde sadaret makamına gönderdiği dilekçeye göre Lazistan sancağında Artvin kasabasında bulunan redif askerine bir debboy yapılması için söz konusu kasabada bir yer satın alınmasına dair padişah emri bulunmaktadır. Bu iş için memur binbaşı ile mühendis tayin edilmiş ve adı geçen yerin meclisi tarafından patriğin kendi milleti olan Katolik milletinden Akil oğlu Bedros ile kardeşleri İstefan ve Ohannes'in tasarrufunda bulunan ve daha önce yanmış olan arsalarının satın alınmasına karar verilmiştir. Ancak arsanın elli altmış bin kuruş değeri varken bu değere bakılmayarak arsa sahiplerine yirmi beş bin kuruş teklif edilmiştir. Patrik dilekçesinde arsa sahiplerinin daha önce adı geçen yerde çıkan yangında perişan olduklarını ve bu arsanın hissesinden başka geçim kaynakları olmadığını belirterek arazinin bu kadar az bir miktar yerine hiç olmazsa gerçek değerinden beş altı bin kuruş miktarı indirilerek satın alınmasını temin etmek üzere Lazistan valisine emir yazılmasını istemiştir. Sadaret makamından Lazistan kaymakamına gönderilen 10 Ocak 1859 tarihli emirde de patriğin dilekçesinden bahsedilerek arsanın asıl değerinden ve arsa sahiplerinin rızasıyla satın alma işleminin gerçekleştirilmesi istenmiştir (BOA, HR. MKT, 250/63, 7 Ocak 1858).⁴ Görüldüğü üzere devlet gayrimüslimlerin de mağduriyetlerinin giderilmesi için onların hak arayışlarına duyarsız kalmayarak yerel idarecileri uyarmıştır.

Askerî yararlılıkları görülen kişilerin taltiflendirilmesine dair talepler ise devlet ve yerel idarecilerin askeri kesime ve görevlere minnettar kaldıklarını göstermektedir. Dönem içi belgeler incelendiğinde Livane hanedanından olup askerî hizmetlerde bulunan ve asker taifesinden kişilerin hizmetleri karşılığı bu kişilerin ödüllendirilmesine dair talepler de olmuştur. Livane hanedanından kişilerin 1843-1844 yıllarında Hakkari'de Doğu Süryanileri ile yerel Kürt liderler arasında çıkan çatışmalarda önemli hizmetleri olduğu döneme ait 1849 tarihli belgeden anlaşılmaktadır. Çalışmanın konusu olduğu dönemde Hakkari'de Doğu Süryanileri (Nasturiler) bulunmaktaydı. Hakkari beyi ya da miri olarak ise Nurullah Bey görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti Kürt dağlarını kesin olarak hakimiyeti altına almaya hazırlanırken Nizip'te (1839) Osmanlı'nın yenilmesinden sonra güçlü Botan Beyi Bedirhan Bey liderliğindeki yerel Kürt liderleri ise Babali'den bağımsızlıklarını pekiştirmişti. Hakkari'nin Doğu Süryanileri ise Osmanlı Devleti veya Kürt liderlerinden hangisinin tarafını seçecekleri konusunda kararsız kalmışlardır. 1842 yılından itibaren Hakkari'de Nurullah Bey ve Nasturiler arasında gerilim gittikçe artmıştır. Nurullah Bey'in talebi ile 1843 yılında Bedirhan Bey'in birlikleri, Müküs Beyi Mahmud Han'ın da yardımıyla, Hakkari'nin Doğu Süryanilerine saldırmış ve aralarında bir kıyım neden olmuştur. Nasturilerin köyleri bütünüyle yağmalanmış ve tahrip edilmiştir. Bir yıl sonra aynı şiddet tekrar yaşanmış; bu defa başka vadilere saldırılmıştır (Verheij, 2014: 1-2).⁵ 25 Mart 1849 tarihinde serasker paşaya yazılan tezkerede Hakkari harbinde Anadolu Ordu-yı Hümayununda güzel hizmet etmiş olan aşiret ağalarından Rıdvan Ağa ve Livane hanedanından Mor Bey ile maden sarrafı müteveffa Kaspar'ın zevcesine verilmek üzere birer kaftan ve üç şal gönderilmesi istenmiştir (BOA, C. DH, 144/7180, 25 Mart 1849). 17 Kasım 1855 tarihinde Seraskerliğe gönderilen belgeye göre ise asakir-i muvazzafa serkerdelelerinden, Livane kazası hanedanından ve Kars ahali saygın kişilerin gayretli dört kişiye muharebelerindeki başarılarından dolayı rüüs-ı hümayun kaydedilmesiyle bir kıta ıstabl-ı amire müdürlüğü payesi verilmesine dair Anadolu Ordu-yı Hümayunu Kumandanı tarafından talep edilmiş olduğu bildirilerek gereğinin yapılması istenmiştir.⁶ 22 Mart 1858 tarihli serasker paşaya gönderilen yazıya göre de Livane kazası hanedanından Ahmet Hulusi Efendi'nin hizmetine mükâfaten maaş tahsisi ve nişan verilmesine dair dilekçe ve-

4 Debboy, silâh ve elbise ambarı anlamına gelmektedir (Pakalın, 1993: 409).

5 Söz konusu kaynakta Botan olarak geçen Bohtan Cizre, Eruh ve Şırnak'ı içine alan yere verilen isimdir (Streck, 1979: 773). Bohtan, Dicle ırmağının kollarından birine verilen isim olup bir taraftan Dicle ile Bohtan Çayı, diğer taraftan Megara yakınlarında Dicle ırmağı ile birleşen Habur çayı arasında bulunan toprak parçasının da adıdır (Doğan, 2010: 23). Müküs bu tarihte Van eyaletine bağlı sancak (Sezen, 2017: 81).

6 Osmanlı Devleti'nde padişaha ve saray mensuplarına ait atların barındığı Has Ahur'un resmî adı ıstabl-ı Âmire'dir. ıstabl-ı Âmire'nin en büyük âmiri aynı zamanda Birün ağalarından olan mirâhür idi. 1837 yılında mirâhür unvanı kaldırılarak yerine ıstabl-ı Âmire Müdürlüğü kurulmuş ve ıstabl-ı Hümayun Müdürlüğü diye de anılan bu kurum varlığını saltanatın sonuna kadar devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nde gerek mirâhür gerek ıstabl-ı Âmire müdürü unvanlarının zaman zaman yüksek rütbeli pâyeye olarak verildiği görülmektedir. ıstabl-ı Âmire müdürlüğü daha sonra askerî kaymakamlığa denk tutulmuştur (Özcan, 1991: 203-206).

rilmiştir (BOA, A.MKT.NZD, 254/26, 22 Mart 1858). Bu anlamda ödüllendirilmek istenenler arasında gayrimüslimler de bulunmaktaydı. 18 Nisan 1859 tarihli Livane kaza meclisinin kaza müdürü Mehmet Bey'in de mührünün bulunduğu tahriratına göre Livane kazası Artvin kasabası gayrimüslim tebaasından ve Katolik milletinden Ermeni ve Katolik milleti vekili Polozade Haçe İstefan Çorbacı geçen savaşta Batum Ordu-yı Hümayununa gerekli erzak ve lazım olan şeylerin temin edilmesinde ve sadakatli hizmetleri nedeniyle meci-diye nişanıyla mükafatlandırılması istenmiştir. Bu talep 13 Aralık 1858 tarihinde Trabzon eyaleti valisi tarafından İstanbul'a bildirilerek gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, A.MKT.UM, 352/52, 18 Nisan 1859).

Livane'de zabıta kuvvetlerine dair talepler de bulunmaktadır. 1842 yılından itibaren kazalarda idareci olarak kaza müdürleri tayin edildikten sonra kazalarda güvenliğin korunması için zaptiye askerinden yeterli sayıda piyade ve süvari görevlendirilmiştir. Müdürler de bu birliklere yardımcı olacağı gibi söz konusu güvenlik kuvvetlerinin özel işlerde kullanılmaması için sık sık ikaz edilmişlerdir (Ça-dırcı, 1991: 241-243). Döneme ait belgeler incelendiğinde zabıta kuvvetlerinin maaşlarına ait de talepler olduğu görülmektedir. 1855 tarihinde Livane kazasına ek zabıta askeri talep edildiği anlaşılmaktadır. 3 Nisan 1855 tarihli belgeye göre Lazistan sancağında Livane kazası Anadolu ve Batum Ordu-yı Hümayunları arasında olduğundan buradaki mevcut zabıta neferleri üzerine on nefer piyade ve beş nefer süvari zabıta askerinin gerekli olması nedeniyle geçici olarak eklenmesi Batum Ordu-yı Hümayun kumandanı tarafından tasdik edilmiştir. Adı geçen neferlerin istihdamıyla gereken maaşlarının verilmesi için Lazistan sancağı mutasarrıfına emir verilmesi istenmiştir (BOA, MVL, 344/79, 3 Nisan 1855; BOA, İ.MVL, 330/14143, 11 Nisan 185; BOA, A.MKT.MVL, 72/66, 11 Mayıs 1855). 9 Kasım 1856 tarihli Lazistan sancağı meclisinin mazbatasına göre ise Livane kazasının memurlarının maaşlarına bakıldığı zaman Müdür Ali Bey aylık bin kuruş maaş, Mukayyit Sait Efendi aylık yüz kuruş maaş almaktadır. Müdür konağının kirası aylık elli kuruş, kırtasiye aylık yirmi beş kuruş, hapishane masrafı aylık 37 kuruştur. Zabıtiye maaşları ise aylık beş süvariyan askerinin maaşı beş yüz kuruş, aylık yirmi beş piyadegan bin beş yüz kuruş olmak üzere toplam otuz nefere iki bin kuruştur. Bütün masrafların toplamı ise 3212 kuruş olarak bildirilmiş olup söz konusu masraf ve bu masraflar sonucu elde edilen kazançlara dair zimmet senedi gönderilmesi istenmiştir (BOA, ML.MSF.d.). d. no: 12687, 9 Kasım 1856). Söz konusu maaşlar ile ilgili bu bilgiler de zabıta kuvvetlerinin maaşlarının kazadaki diğer memurların maaşlarına oranını da göstermektedir. Bu taleplerden başka zabıta kuvvetlerinin ikametleri için de bir talep olduğu görülmektedir. 1 Nisan 1858 tarihli belgeye göre Lazistan sancağı kazalarından Livane kazasında hizmette bulunan zaptiye askerinin ikametlerine mahsus yer ve suçluların muhafazası için müstakil bir hapishane bulunmadığından bunlar için 1847 senesinden itibaren hazineden verilme üzere aylığı yetmiş beş kuruş para ayrılmıştır. Ayrıca adı geçen kaza müdürü konağının kirasından aylığı elli kuruşun ayrılmasına karar verilse de bu paranın tahsiline dair irade kaydı olmadığından gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, MVL, 568/102, 1 Nisan 1858).

Ermenilere Dair Talep ve Davalar

Çalışmanın konusu olan dönemde belgeler incelendiğinde Ermeniler ile de ilgili talep ve davaların bulunduğu da anlaşılmaktadır. 15 Mart 1850 tarihinde Erzurum valisine gönderilen tahriratta Livane sancağında yerleşik Ermeni reayasının zaptiye kuvveti gönderilerek gece vakti haneleri bastırıldığına dair şikayetlerinin araştırılıp neticesinin bildirilmesi istenmiştir (BOA, A.MKT.UM, 30/76, 15 Mart 1850). Görüldüğü üzere devlet gayrimüslimlerin de haklarını savunmuştur. 1850 tarihli Erzurum valisinin yazısı bu olayı doğrulamaktadır. 24 Aralık 1850 tarihli Erzurum Eyaleti Valisi Mehmet Hamdi Bey'in yazısına göre Livane kazasında yerleşik Ermeni reayasının zaptiye gönderilerek gece vakti haneleri basıldığından ve hanelerinde bulunan eşyaları ve hayvanları zabt edildiğinden gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, MVL, 235/39, 24 Aralık 1850).

Sonuç

19. Yüzyılın başında sancak daha sonra ise kaza hâline getirilen Livane gerek Batum bölgesinin gerekse de Kars, Ardahan ve Erzurum gibi doğu bölgelerinin savunulmasında ve güvenliğinde rolü olan önemli bir bölge olmuştur. Bu önemli konumu nedeniyle Livane çalışmanın konusu olan dönemde gerek gerek Livane'nin bağlı olduğu bölgenin idarecileri gerekse de İstanbul tarafından askeri görevler için görevlendirilen, asker ve mühimmat talep edilen bir yer olmuştur. Livane bölgesinden askeri talepler Livane'nin çevre bölgeleri olan yerlerin savunulması ve güvenliğinin sağlanması, Osmanlı Devleti ile İran arasında 1820-1823 yılları arasında meydana gelen savaşta asker, yiyecek ve mühimmat gönderilmesi ile Livane beyinin maiyetindeki askerle savaşa katılması konularında olmuştur. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Livane beyi tarafından da Trabzon Valisi El Hac Hasan Bey'e gönderilen arzıda Livane halkının direniş için cephaneye ve aylıklı askere verilmek üzere para talep ettiği bildirilmiştir. 1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ise Livane kazasının da bağlı olduğu Lazistan sancağına bağlı kazalardan asker talep edilmiştir. Livane ile ilgili davalar bölgede eşkıyalık olayları nedeniyle meydana gelmiştir. Diğer taraftan kaza ile kazanın bağlı olduğu nahiyelerde cinayet işleme, vergi ödememe gibi nedenlerden kaynaklı uygunsuzluklar sonucu bölgeye askerî harekâtlar gerçekleştirilmiştir. Buradaki karışıklıklar sonucu gerek Livane yöneticileri ve halkı gerekse de buranın bağlı olduğu Erzurum eyaletinin yöneticileri tarafından İstanbul'a şikâyetler bildirilmiştir. Yapılan soruşturmalar sonucunda söz konusu karışıklıkları bölgedeki ayanların, kaza müdür ve meclis azalarının da kışkırttığı ortaya çıkarılmıştır. Devlet bu kişilerin cezalandırılması ve bölgede asayişin temin edilmesi için gerekli yerlere emirler göndermiştir. Alınan tedbirler sonucu zaman zaman asayiş sağlansa da çalışılan dönemdeki belgelerden de anlaşıldığı üzere karışıklıkların ardı arkası kesilmemiştir. Askeri talepler Livane'den şerî kura ile askere alımlar konusunda, askerler için depo, zabıta kuvvetlerinin ikametleri için yer yapımı ve söz konusu kesimin maaşları hakkında olmuştur. Davalar ise şerî kura sırasında rüşvetçilik, askerlere depo yerinin satın alımı konusunda gayrimüslimler ile dava, Livane halkından ve hanedanından olup askerî yararlılıkları görülenlerin taltiflendirilmesi hakkındadır. Devlet bu talep ve davalarla ilgilenecek gerekenin yapılması için yerel idarelere emirler göndermiştir. Ermeniler üzerine gönderilen kuvvetle söz konusu halka ve yerleşim yerlerine zarar verilmesi konusundaki davada ise gayrimüslimlerin mağduriyetini önlemek için gereken yerlere emir verilmiştir. Çalışılan dönemde askeri talep ve davaların incelenmesi bu dönemde Livane'nin sadece askerî önemini ortaya koymamış olup idarî ve sosyal durumu hakkında da bilgiye ulaşılmış ve sağlanmıştır. Bu nedenle çalışmanın şehir tarihçiliğine de katkı sağlanmasını ümit etmekteyiz.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Genelkurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı Arşivi
ATASE Arşivi K: 3, G:8, Sıra (S):20, B:1, 18 Şevval 1269 (25 Temmuz 1853).
T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Cevdet Askeriye (C.AS). 340/14086, 1214/54444.
Cevdet Dahiliye (C. DH.). 144/7180, 204/10198, 328/16383.
Hatt-ı Hümayun (HAT). 350/19813, 459/22595, 475/23297, 693/33443818/37318, 820/37367, 1014/42484, 1015/42493, 1082/44110.
İrade Dahiliye (İ.DH.). 214/12535, 422/ 27917.
İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.). 187/5660, 199/6260, 330/14143.
Maliye Masarifat Defteri (ML.MSF.d.). d. no: 12687.
Meclis-i Vala (MVL.), 230/44, 231/2, 232/52, 232/61, 233/31, 235/39, 235/40, 253/63, 317/105, 344/79, 568/102, 579/99, 1052/49.
Sadaret Amedi Kalemî Evrakı (A.AMD.). 22/33.
Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Evrakı (A.MKT.MVL.). 72/66.
Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme (A.MKT.MHM). 21/31, 21/54, 22/94, 28/11, 151/69.
Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD). 43/22, 211/39, 254/26, 276/10.
Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilâyet Evrakı (A.MKT.UM). 13/50, 16/21, 17/68, 19/40, 30/76
36/13, 37/62, 352/52.

Basılı Kaynaklar

Alpaslan E. & Gülenç, A. (2018). 1846 Tarihli Kur'a-yı Şer'iyeye Usulünün Maraş ve Çevresinde Tatbiki. *History Studies*, 10/1, 21-31.

Atalay, A. (2021). *Batum ve Artvin Tarihi*. Kömen Yayınları.

Azap, E. Y. (2020). 1820-1823 Osmanlı-İran Savaşında Ortaya Çıkan Salgın ve Bu Salgının Savaşa Etkisi. *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 81-94.

Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çiçek, R. (2013). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Artvin Vilayeti'nin Sosyo-Ekonomik Durumu. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 14, 133-152.

Dayı, S. E. (1997). *Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Millî Teşkilâtlanma*. Eğitim Vakfı Yayınları.

Doğan, C. (2010). *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gök, N. (2008). Artvin Livası'nın Anavatan'a Katılışı Sırasındaki Durumuna İlişkin Belgeler. *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 41, 89-104. [\[Crossref\]](#)

Kasap, M. (2018). *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*. Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları.

Kılıç, Ç. & Taşkın, F. (2021). "İlk Nüfus Sayımında Artvin Merkez ve Murgul Nahiyesi 1835". *Artvin Tarihi İlk Çağdan 1918'e*, (Ed. Mustafa Sıtkı Bilgin). Akçağ Yayınları.

Kutlu, E. & Taşkın, F. (2021). "1835 Nüfus Defterlerinde Şavşat (Satil), Artvin Araştırmaları 3". Ed. Nuri Yavuz, *Artvin Araştırmaları 3*, Artvin Çoruh Üniversitesi Yayınları.

Memmedli, M. & Akgüller, H. (2020). Brest Litovsk Barış Antlaşması'nın Siyasi Sonuçları (Sovyet Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Açısından). *Belgi Dergisi*, 20, Yaz, 2713-2714. [\[Crossref\]](#)

Özcan A. (1991). "İstabil". *TDV İslam Ansiklopedisi*, III, 203-206.

Özcan, B. (2011). 1828-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde Erzurum Eyaleti'nden Rusya'ya Göçürülen Ermenilerin Geri Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 195-204. [\[Crossref\]](#)

Pakalın, M. Zeki (1993). *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Streck, M. (1979). "Bohtan". *İslam Ansiklopedisi II*. MEB, 774-773.

Subaşı, Ö. (2012). Artvin ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 6(12), 9-24.

Subaşı, Ö. (2019). "Artvin ve Çevresinde Türk Hâkimiyeti". *Artvin Tarihi Araştırmaları-1*, (Ed. Nuri Yavuz), Kriter Yayınevi.

Şaşmaz, M. (2014). *Türkiye'nin İdarî Taksimatı (1920-2013)*. III. Cilt. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Taşkın, F. (2020). *Artvin Tarihi Bibliyografyası*. Kriter Yayınevi.

Taşkın, F. & Kaya, A. İ. (2019). "19. Yüzyıl Artvin Demografisi Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Artvin Tarihi Araştırmaları-1*, (Ed. Nuri Yavuz), Kriter Yayınevi.

Temel, E. (2019). "Hurufât Defterlerine Göre XVIII.-XIX. Yüzyılda Livane (Artvin) Vakıfları". *Artvin Tarihi Araştırmaları-1*. (Ed. Nuri Yavuz), Kriter Yayınevi.

Tuncel, M. (1991). "Artvin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, III, 420-422.

- Uluerler, S. (2018). Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Rus-İran Yakınlaşmasına Karşılık Osmanlı'nın İngiltere ile İzlediği Politikanın Esasları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 28(1), 327-346. [\[Crossref\]](#)
- Verheij, J. (2014). "Hakkâri, "Batılılar" ve "Nasturiler" Hakkâri'nin 19. Yüzyıl Tarihi ile İlgili Avrupa ve Amerikan Kaynakları", *Tarihte Hakkâri Sempozyumu*. Hakkâri Üniversitesi, 14-16 Aralık, 1-9.
- Yüçetürk, Z. (2019). "19. Yüzyılda Artvin'in İdarî Yapısı". *Artvin Tarihi Araştırmaları-1*. (Ed. N. Yavuz), Kriter Yayınevi.
- Zeki, M. (1999). *Artvin İli Hakkında Genel Bilgiler*. Sad. H. Tokdemir, E. Tokdemir. Şavşat Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği Yayınları.

Structured Abstract

Livane, which was in the position of a starboard at the beginning of the 19th century and later turned into a district, became an important region for the protection of both Batumi and eastern regions such as Kars, Ardahan and Erzurum. In this century, war broke out between the Ottoman Empire and Iran in 1820-1823. Iran took advantage of the Ottoman State's preoccupation with the Greek Revolt and took action to defeat this state, which it had been fighting for years. Part of the war was on the eastern front. During the war, Livane Bey was assigned to the eastern army with one thousand five hundred soldiers. Again, in the Ottoman-Russian war that took place in 1828-1829, Livane was an important place where soldiers and ammunition were demanded for the protection of the eastern regions. In this war, the people of Livane, together with Ardanuç, Tavusker and a few people of the sanjak, rejected the Russians' offer of allegiance and demanded ammunition and money to be given to salaried soldiers for the resistance. During the war in question, three thousand soldiers were deployed from the districts of Livane, Ardanuç and Şavşat. During the 1853-1856 Ottoman-Russian war, soldiers were requested from the Lazistan sanjak districts, including the Livane district. Since banditry events were encountered in Livane during the period of study, this situation led to the organization of military operations in the region. There were also murder incidents in the region, and the district director and the Nizamiye military major and the district council made efforts to ensure public order. In addition, inconveniences such as the people's unwillingness to pay taxes have also occurred in the Livane district and some sub-districts of the district. For these reasons, it has been understood that the district administrators, the members of the parliament and the notables played a role in the confusion in the region as a result of the investigations made after the letters and petitions containing complaints were sent to Istanbul by both the people of the district and the local administrators in Livane and the regions to which Livane is affiliated. Although a short-term security was ensured with the measures taken, it is understood from the documents of the period that the said non-compliances did not stop. Some of the demands and lawsuits regarding the soldiers are about the recruitment of soldiers by the method of shari'a. Since the Ottoman Empire did not go beyond the hearth system until the Tanzimat Edict, the conversion of military service into a form of homeland service took place after the Tanzimat Edict. In the edict, the importance of military service was emphasized and it was also stated that it was a sacred duty. With the Tensikat-ı Cedide-i Askeriyye law dated 1843, it was stated that the recruitment of soldiers would be done fairly. Instead of the soldiers who were discharged in 1844, those who came to the age of military service were determined and the soldiers were recruited by drawing lots. The Law on Kur'a entered into force on January 11, 1846. According to this, Muslims who were of military age would be drafted into the army by drawing lots to be made every year. The period of military service was determined as five years, and new soldiers would be recruited according to the need by drawing lots from those who were twenty or twenty-five years old instead of those who fulfilled this duty. In line with this decision, soldiers were recruited by drawing lots in the Livane district. However, it was understood that the director of the accident and the members of the accident committed bribery during the shari'a court. In 1857, the former director of the Livane district, Ali Bey, and the member of the parliament caused mischief among the people, and Müftü zade Ahmet and Kiskin's son Ahmet Ağalar were arrested. For this reason, the deputy director was given to Dede Bey. This time, with the death of Ali Bey, the members of the county council came to an agreement with Dede Bey. Dede Bey, who caused mischief among the people, and Otavlı Mehmet Ağa, the Director of Agriculture, Said Efendi, the Population Registrar, Derviş Ağa, son of Kiskin, and Ahmet Ağa, son of Mirza, were arrested in Batumi. Instead of these, it was asked to choose reliable people from the dynasty with the alliance of the people. When these people came to the town of Livane in 1852-1853, they did not include those who had five or six children among the wealthy people who became prominent in bribery, but included those who had one or two children. It is understood that Mehmet Sadık Efendi, the regent of the accident, and Arif Ağa, who was freed, were also with them. For this reason, it was requested that these people be sentenced to the necessary penalties. In addition, there were also those who voluntarily joined the military in the accident. It is understood that in 1859, apart from one hundred and eighty-five soldiers from the Livane district, twenty-eight soldiers were included in Asakir-i Şahane at their own will. The state was also pleased with those who voluntarily joined the military, and decided to publish the names of these people and the efforts of the district governorship, to which Livane was affiliated, in the newspapers Calendar-i Vekayi and Ceride-i Havadis. There is also a request for the salaries of the soldiers in Livane in a document from the period. In addition, it is understood in a document that there are lawsuits against non-Muslims and local administrators about the warehouse to be built for the military forces. The case took place because a tanner was made to the redif soldier in the town of Artvin in Livane district. In line with the sultan's order to buy a place in the town for this job, an officer major and an engineer were appointed. By the council of the aforementioned place, it was decided to purchase the previously burned lands of Bedros, son of Akil, from the Catholic nation of the patriarch's own nation, and his brothers, Stephen and Ohannes. However, while the land had a value of fifty-sixty thousand kuruş, this value was not considered and the land owners were offered twenty-five thousand kuruş. In his petition sent to Istanbul, the Patriarch stated that the land owners were devastated in the fire that broke out in the aforementioned place and that they had no means of subsistence other than the share of this land, and he appealed to the governor of Lazistan to ensure that the land would be purchased at least five-six thousand kuruş from its real value instead of such a small amount. He asked for an order to be written. In line with this petition, the petition of the patriarch was mentioned in the order sent from the grand vizierate to the district governor of Lazistan, and it was requested that the purchase be made with the real value of the land and the consent of the land owners. Thus, the state did not remain indifferent to non-Muslims' quest for their rights and warned local administrators to eliminate their grievances. Demands for the awarding of people with military usefulness show that the state and local administrators are grateful to the military and their duties. There were also requests for rewarding people from the Livane dynasty, who served in the military, in return for their services. There are also demands for the salaries and residences of the constabulary forces. The state has sent orders to the necessary places to ensure security in the region and to fulfill the demands.